

УДК 94(100)“1939/1945”

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2022-19-4>

Боровець І.І.

<https://orcid.org/0000-0001-7132-9901>

Віднянський В.С.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА КОНТРПАМ'ЯТЬ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ В СЛОВАЧЧИНІ

У Словачькій Республіці (СР) після Оксамитової революції 1989 р. в Чехословаччині й розпаду ЧСФР у 1993 р. актуалізувалася проблема створення національного наративу історичної пам'яті, зокрема про Другу світову війну, як одного з важливих елементів трансформації словацького суспільства та системних посткомуністичних перетворень у молодій державі. У статті розглянуто офіційну версію збереження й популяризації історичної пам'яті про Другу світову війну в СР, головною державною інституцією для впровадження якої виступає створений у 2002 р. Інститут національної пам'яті, а також різні інтерпретації словацькими істориками та політиками таких вузлових подій часів Другої світової війни як історія Словацької держави 1939-1944 рр., угорсько-словацької «Малої війни» в березні 1939 р., участі словацьких військових підрозділів у війні на Східному фронті, Словацького національного повстання 1944 р., Голокосту. При цьому використовуються різні джерела: наукова література й художні твори, продукція кіномистецтва та історичної публіцистики, військові мемуари й меморіали історичної пам'яті, матеріали «усної історії» тощо. Наголошується, що роздвоєність словацької історіографії, історичної пам'яті та й власне суспільства в оцінках та інтерпретаціях подій Другої світової війни в національній історії триває до нині, насамперед як протистояння офіційної/наднаціональної та національної версій історичної пам'яті. Перевага на сучасному етапі спостерігається за наднаціональним підходом, який застосовує інтегральний метод, синтезує погляди, пропонує багаторакурсні бачення, а оцінки історичних фактів, явищ та процесів здійснює на основі критеріїв лібералізму та демократії.

Ключові слова: Словацька держава 1939-1944 рр., Словацька Республіка, Друга світова війна, історіографія, історична пам'ять і контрпам'ять, Словацьке національне повстання, Голокост, «Мала війна», «усна історія», військові мемуари й меморіали.

Важливість історичної пам'яті у формуванні суспільної свідомості, традицій громадянського суспільства та консолідації соціуму конкретної країни сьогодні вже не викликає сумнівів, не випадково так звані меморіальні дослідження становлять нині один із основних напрямів розвитку суспільно-гуманітарних дисциплін. «Впродовж останніх десятиліть наукові дебати, суспільні дискусії, політичні конфлікти навколо проблем історичної пам'яті перетворилися на буденне явище громадянського життя і на національному, і на міжнародному рівнях» – наголошують автори аналітичної доповіді про інституалізацію історичної пам'яті [1, с. 6].

Дослідники, зазвичай, розглядають колективну історичну пам'ять як своєрідний уявний неформальний соціальний конструкт, що функціонує завдяки постійно відновлюваним суспільним зв'язкам. Вони враховують також

і те, що пам'ять суб'єктивна, вона базується не стільки на знанні, а на досвіді, а територія пам'яті населена численними проєкціями, фантазіями, викривленнями, фантомами сьогодення, оберненими в минуле, а отже відчуття визначаються не тим, що насправді відбувалося колись і діється тепер, а тим, як інтерпретуються історичні події. Саме тому дослідження проблем історичної пам'яті потребує особливого методологічного інструментарію. Зокрема, Я. Грицак констатує, що «відсутність специфічних методологічних прийомів, які дозволяли б студіювати настрої мас, призвела до того, що наміри досліджувати історію «народу» так ніколи і не були реалізовані»[2, с. 6]. А В. Масненко вважає, що для дослідження цієї проблематики «найбільш продуктивними будуть методи студіювання саме суспільних комунікацій, особливо тих, що формують політичну та історичну культуру. У цьому сенсі політика пам'яті розглядається як один з основних каналів/засобів такої соціальної комунікації»[3, с. 47]. А масова комунікація за цих обставин є насамперед інформаційною діяльністю державної влади або контр-влади/опозиції, спрямованої на впровадження у колективній свідомості потрібних «актуальних» оцінок подій, явищ, проявів суспільної моралі. Будь-яка подія ставиться у певні національні, політичні, соціально-психологічні, релігійні або атеїстичні рамки інтерпретації. Як справедливо наголошують і аргументовано доводять сучасні вітчизняні дослідники, нині «на міжнародному рівні та всередині багатьох національних суспільств поміж різних політичних сил точаться справжні «війни пам'яті»[4, с. 5].

Це особливо чітко, на нашу думку, прослідковується на прикладі Словацької Республіки, де після Оксамитової революції 1989 р. в Чехословаччині і розпаду ЧСФР у 1993 р. актуалізувалася проблема створення нового, національного наративу історичної пам'яті, зокрема про Другу світову війну, як одного з важливих елементів трансформації словацького суспільства та системних посткомуністичних перетворень у молодій державі.

Офіційна версія національної історичної пам'яті

Уже майже двадцять років провідною державною інституцією, серед завдань якої – збереження й популяризація історичної пам'яті про Другу світову війну, є Інститут національної пам'яті (ІНП). Його утворення стало наслідком ухвалення у 2002 р. словацьким парламентом Акта про національну пам'ять. Згідно з офіційно визначеними завданнями установи, її діяльність спрямована на повну та неупереджену оцінку періоду несвободи. ІНП співпрацює з Генеральною прокуратурою Словацької Республіки, надає необхідну інформацію державним органам, систематично збирає та здійснює науково-документальне опрацювання інформації про період несвободи, співпрацює з іншими словацькими та закордонними установами, зокрема з архівами, музеями, бібліотеками, меморіалами концентраційних і трудових таборів [5].

Політичні керівники регулярно приймають участь у меморіальних заходах. Так, 8 травня 2019 р. голова Національних Зборів СР А. Данко вшанував

пам'ять жертв фашизму на меморіалі «Славін» у Братиславі. Політик заявив: «Сьогодні один із найвизначніших днів, коли кожна свідома людина мусить нагадати те, що ми позбавилися фашизму, а Словаччина була звільнена». Водночас він відзначив, що на сучасному етапі «можливо є найактуальніший час» для того, щоби розрізнити патріотизм та націоналізм. На важливість вшанування таких подій звернув увагу голова партії «Ми сім'я» Б. Коллар: «Історична пам'ять важлива, якщо ж люди й покоління її забувають, вони змушені проходити все знову і знову» [6].

Проте необхідно наголосити, що в сучасній історичній пам'яті чітко розрізняється меседж визволення від фашизму та критика лінії поведінки радянських визволителів. Їх винятково позитивний образ визнаний міфом комуністичної влади. Відповідальність за злочини проти словацького цивільного населення покладається як на відступаючий Вермахт, так і на наступаючу Червону армію: «щоденні індивідуальні крадіжки, гвалтування жінок і дівчат, неконтрольовані безчинства, а головне – вивезення десятків тисяч словацьких громадян до гулагів», – наголошує, зокрема, один із провідних словацьких істориків І. Каменец [7, s. 75-78].

На сучасному етапі чи не найефективнішим методом, яким наукова історія торує шлях до пересічного громадянина і стає основою національної історичної пам'яті, є популяризація в медіа. Оскільки абсолютна більшість людей не читає наукові журнали, дуже важливо, щоб історики мали доступ до ЗМІ. Одна телепередача на історичну тематику поширює інформацію на більшу аудиторію, ніж десяток монографій. Це ж стосується історичних фільмів, театральних вистав, літературних романів на історичну тематику.

Недемократичний режим Словацької держави

Функціонування в 1939-1945 рр. під протекторатом нацистської Німеччини Словацької держави, влада якої скомпрометувала себе профашистським режимом, антисемітською політикою та співпрацею з агресором, до нині є «больовою точкою» національної пам'яті про Другу світову війну.

Правляча Глінкова словацька народна партія на чолі з Й. Тісо (одночасно був і президентом) стала основою політичної системи Словацької держави й еволюціонувала від правоконсервативної християнського типу до самовладної єдиної державної з елементами авторитаризму й тоталітаризму [8, s. 141-147]. Акцентується увага на порушенні прав людини в тогочасній Словаччині. Громадян запроторювали до в'язниці в Ілаві без судового провадження з мотивів політичної неблагонадійності. Офіційна владна пропаганда використовувала типові для недемократичних режимів заклики до боротьби за «нову людину», «ідеального словака» [9, s. 165-183]. Отже, згідно із законом «Про національну пам'ять» (2002 р.) режим Словацької держави кваліфікований як фашистський, і разом із комуністичним його віднесено до періоду несвободи.

У 2008 р. була опублікована книга «Словацька держава в образах (1939-1945)», у якій вміщено понад 500 добових світлин і документів, які наочно демонструють читачу тогочасну картину суспільно-політичного життя у фотообразах [10].

Особливе місце у формуванні історичної пам'яті займає «усна історія». Так, урядовий проєкт першої половини 1990-х рр. під назвою «Мала історія чесько-словацьких стосунків» мав результатом публікацію кількох томів спогадів очевидців. Другий том був присвячений саме періоду Другої світової війни [11]. Інтерв'ю бралися у представників різного соціального походження, освітнього рівня, віросповідання та політичних поглядів. Загалом, опубліковані матеріали є унікальними з точки зору інтерпретацій та оцінок ситуації очима «пересічного громадянина».

Чітко простежується тенденція, що словаки-католики (становили 85% тогочасного населення країни) загалом були задоволені внутрішньополітичним курсом уряду Словацької держави, хоча, зазвичай, присутні скарги на бідність, нестачу певних товарів і продуктів, але вони формулювалися у соціальному й економічному, а не політичному дусі. Проте у представників лютеранської, греко-католицької конфесій уже помітні негативні зауваження щодо упередженого ставлення до них влади. Однозначно критичні оцінки лунали з уст чехів, угорців, українців-русинів. Євреї та роми зазнавали прямої відвертої дискримінації, яка обґрунтовувалася спочатку соціальними, а потім і расовими мотивами.

Характерною рисою є також те, що люди нижчого матеріального та освітнього рівня зазвичай позитивніше сприймали владу, ніж заможніші та освіченіші. Очевидно, це пов'язано з тим, що консерватизм, націоналізм та патерналізм словацької влади ефективніше впливав саме на нижчі та нижчосередні прошарки суспільства, які, своєю чергою, менше переймалися політикою. Як наголошував І. Каменец: «Можна констатувати, що ставлення населення Словацької держави в історичній свідомості зафіксоване через позитивний або негативний досвід у господарсько-соціальной сфері, і набагато менше крізь призму політичного характеру держави та її режиму» [12, s. 20].

Глибинним елементом історичної пам'яті є мотиви страху й алібізму як рушійних сил поведінки індивідів у повсякденному житті 1939-1945 рр. Владний режим у своєму прагненні контролювати суспільство не лише враховував їх, а й на них насамперед спирався, цинічно використовував для маніпуляцій. Тому в поведінці населення більше важили не політичні погляди, а почуття страху за життя, роботу, родину [13, s. 60; 14, s. 21-22].

Зі Словацькою державою тісно пов'язана персона її президента Й. Тісо. Він мав вельми високий суспільно-громадський авторитет, насамперед, знову ж таки, серед словаків-католиків, оскільки був діючим священником, вів моральне і скромне життя. Громадянам вельми імпонувала його доброзичливість і доступність, відкритість у спілкуванні. Так, він не користувався послугами

особистої охорони навіть тоді, коли щонеділі виїжджав зі столиці до містечка Бановце-над-Бєбравою, де очолював громаду, для проведення богослужіння.

Проте, на організованому чехословацькою владою повоєнному Національному суді за співпрацю з нацистською Німеччиною та компрометуючу антидемократичну внутрішньополітичну діяльність йому винесли й виконали смертний вирок через повішання (досі невідомо, що сталося з останками, але офіційної могили не виявлено). Такий трагічний життєвий фінал Й. Тісо додав до його образу ореол мученика за словацьку державність. Тому в колах словацької еміграції та серед багатьох віруючих католицької конфесії він був і досі залишається позитивним персонажем у історії, який ревно служив Словаччині, за що його і вбили чехословакїсти й комунїсти, які боялися його впливу й популярності серед населення.

Проте в офіційній історичній пам'яті постать Й. Тісо окреслена негативними конотаціями. На нього покладається політична відповідальність за недемократичний режим і порушення прав людини у Словацькій державі. Наголошується, що на посаді президента у своїх діях він керувався здебільшого не власними бажаннями й моральними імперативами священика, а гнучким прагматизмом політичного керівника. Відтак, вдавався і до ідеологічного маневрування, і до пропагандистських маніпуляцій. Благородні наміри «збереження нації» та «меншого зла», яким ідейні прихильники Й. Тісо аргументують його покїрність німецьким вимогам, не приймаються: «Носії і пропагандисти політики «меншого зла», зазвичай, поступово з нею зливаються, переступають через обмеження, які самі встановили, гаряче її перед собою й громадськістю виправдовують, а потім авторитарно насаджують» [13, s. 111]; «У результаті політика “меншого зла” має свою невмолїму логїку та кривий шлях: веде до зла більшого, навіть якщо її носії та апологети цього не усвідомлюють» [15, s. 88]. Цікавим є порівняння особи Й. Тісо з повоєнним чехословацьким лїдером Г. Гусаком: «Подїбно як і нацисти за допомогою Тісо, так і Ради за допомогою Гусака виконали через «помїркованих колаборантів» свої політичні завдання лїквідації «Празької весни» у Чехословаччині» [16].

Отже, завданням сучасних істориків визначається демїфологізація постатї Й. Тісо шляхом пояснення того, як був сформований і діяв цей мїф із загальною метою застерегти сучасне словацьке суспїльство від подальшої його підтримки [17, s. 90].

Словацьке національне повстання

У період з 29 серпня до 28 жовтня 1944 р. у Центральній Словаччині відбувалося збройне протистояння між підрозділами словацької армії, які відмовилися підкорятися братиславській владі й оголосили відновлення Чехословаччини, та німецькими військами, які поступово оволодівали цією територією, зрештою витїснївши повстанців у гори. Полїтичним органом керівництва повстання була Словацька національна рада, у якій співпрацювали комунїсти та демократи.

З того часу простежується 5 періодів, у кожному з яких була специфічна шкала офіційних владних оцінок повстання. Одразу після його придушення, у 1944-1945 рр., влада Словацької держави, зрозуміло, однозначно засуджувало його. У 1945-1948 рр. у відновленій Чехословацькій республіці встановлюється позитивний, але різнобарвний образ збройного виступу. У 1948-1964 рр. це змінилося акцентом на провідну роль у повстанні «народних мас», водночас його демократичні лідери, а також деякі комуністичні провідники (звинувачені у буржуазному націоналізмі) були усунуті з історичної пам'яті як вороги тогочасного політичного режиму. Місце й роль партизанів і радянського чинника в повстанні були перебільшені на догоду актуальній пропаганді.

Після рішення «барнабітської» комісії про реабілітацію «буржуазних націоналістів» і появи в 1964 р. книги Г. Гусака «Свідчення про Словацьке національне повстання» з'явилися нові оцінки щодо його мети, організаторів і керівників, його значення для визначення статусу словаків у відродженій ЧСР [18, с. 361]. 1964-1989 рр. відзначилися реабілітацією засуджених у попередньому періоді комуністів, задекларовано повернення до правдивого і реального образу повстання, у якому гіперболізувалася й героїзувалася роль тогочасного лідера комуністичної Чехословаччини Г. Гусака.

З 1989 р. на порядок денний вийшов плюралізм та багаторакурсність оцінок повстання. Однак офіційна інтерпретація підкреслює антифашистську суть загальнонаціонального характеру повстання, яке, попри поразку, зняло зі словаків пляму співпраці з нацистською Німеччиною і продемонструвало їх приєднання до руху Опору та антигітлерівської коаліції.

17 липня 1992 р. під час голосування в Національних Зборах Словаччини за декларацію про суверенітет, більшість депутатів посилалися на політичний заповіт Національного повстання. Вони ж ініціювали закон, щоб 29 серпня стало офіційним державним святом. Серед них були не лише представники лівих політичних сил, але і Словацької національної партії (зокрема історик А. Грнко). За закон голосували також члени Руху за демократичну Словаччину, очоленого В. Мечіаром. Тобто, як бачимо, у цьому питанні ліві та праві словацькі політики на той час були солідарними [19, s. 128-129].

У 2009 р. режисер Д. Гудец зняв 90-хвилинний документальний фільм про Словацьке національне повстання. Головне завдання змісту полягало в тому, щоби донести до глядача антифашистський меседж: «Повстання було випробуванням, перевіркою духовно-моральної зрілості народу, його бажання боротися за свободу й жертвувати заради неї найціннішим. І це було надзвичайно важливо для кристалізації етичної суті нації, як показав плин часу, через це словаки отримали певну необхідну гордість, гордість протистояти насильству навіть ціною тисячі життів. Тільки так ми зможемо оцінити наше минуле, жертви, але водночас поставити собі низку питань. А тому задум документа – не давати однобокі оцінки, а постійно ставити запитання та шукати правду» [20].

У 1966 р. завершилося будівництво музейного комплексу Словацького національного повстання у Банській-Бистриці [21]. У містах Пієштяни та Свидник є експозиції Військового історичного музею під егідою Інституту військової історії. У столиці Братиславі є площа Словацького національного повстання, монумент його учасникам, пам'ятник визволителям від фашизму «Славін», але військового музею Другої світової війни немає. Тому в 2015 р. міністр оборони М. Глвач порушив питання щодо створення експозицій у ареалі «Славіна», експонати та фотографії для яких надав би Інститут військової історії. Аргументував тим, що меморіал відвідує багато туристів та учнів, а тому він є ідеальним місцем для створення музею [22].

Трагедія Голокосту у Словаччині

У Словацькій державі відбувалося системне обмеження громадянських прав євреїв, яке переросло в позбавлення їх майна (арізація), а потім й у депортацію до польських земель, яка була організована словацькими адміністративними і транспортними ресурсами. Лише кільком сотням із 52 тис. депортованих вдалося вижити, інші загинули в нацистських таборах смерті.

Оскільки інформування громадськості про Голокост була важливою частиною комуністичної антифашистської пропаганди, чехословацькі фільми про цю трагедію з'явилися вже у 1960-ті рр. Серед них: «Ешелон з раю» (З. Бриних, 1962 р.), «... А п'ятий вершник – Страх» (З. Бриних, 1964 р.), «Діаманти ночі» (З. Немец, 1966 р.), «Магазин на площі» (Я. Кадар, Е. Клос, 1966 р.), «Спалювач мерців» (Ю. Герц, 1968 р.). Ці стрічки отримали визнання на різних міжнародних кінофестивалях.

Зокрема, премію «Оскар» за найкращий фільм іноземною мовою 1966 р. та приз на міжнародному кінофестивалі в Каннах отримав «Магазин на площі». Фільм – рефлексія на тему історії «звичайної людини», непоганого хлопця, який нікому не зробив зла. Він абсолютно несподівано отримує «подарунок долі», за який доведеться платити чужою та своєю кров'ю. Події фільму відбуваються в роки війни у Словаччині. Нова провінційна нацистська влада в межах програми арізації пропонує місцевому теслі Антоніну (Тоно) Бртко забрати невеликий галантерейний магазин у старій та довірливої єврейки Розалії Лаутман. Бідному Тоно нібито посміхається доля. Його жадібний шурин, місцевий функціонер правлячої партії, має право призначати арійських «опікунів» над єврейською власністю. Дружина Тоно сподівається, що скоро магазин принесе їм прибуток та вони стануть багатими. Проте згодом Тоно розуміє, що магазин – надзвичайно бідний, але не може сказати дружині правду через її жорсткий характер [23, с. 143-146; 24].

На сучасному етапі функціонує Документальний центр Голокосту при фонді Мілана Шімечки. З ініціативи істориків (І. Каменец, Е. Ніжнянський, Л. Губенак) були підготовлені багатотомні серії документів, що розкривають антисемітську політику, процеси арізації та депортації, ставлення словацької громадськості до цих проблем [25; 26]. Докладність та різнобарвна

інформативність цих матеріалів засвідчує, що «єврейське питання» належить до чи не найзабезпеченіших опублікованими джерелами сторінок історії Словацької держави.

У 2004-2010 рр. Інститут історії Словацької академії наук був одним із розробників міжнародного проєкту «Загальна історія Голокосту – Словаччина» на основі фінансування з Ізраїлю, підсумком якого стала колективна монографія, видана англійською та івритом. На тему Голокосту у Словаччині читаються відповідні спецкурси у ВНЗ, проводяться навчально-методичні семінари з учителями середніх шкіл.

У 2004 р. створений документальний фільм «Люби ближнього свого» (режисер – Д. Гудец), сюжетом якого став єврейський погром у Топольчанах 24 вересня 1945 р., тобто вже після відновлення у Словаччині чехословацької влади. Історик І. Каменец працював науковим консультантом його створення [27, s. 139]. Він у своїх працях наголошує, що антисемітизм на свідомому чи несвідомому рівні у Словаччині поступово розвинувся практично у всіх верствах суспільства. Дослідник був також науковим консультантом унікального проєкту усної історії «Долі тих, хто пережили Голокост». У його рамках фонд М. Шімечки у 1990-х рр. організував запис понад 200 індивідуальних свідчень тих, хто був під час Другої світової війни об'єктом расово вмотивованого переслідування [28, s. 26-27].

На сюжеті одного з епізодів Голокосту побудована сучасна вистава «Антикваріат» (авторка – Люба Лесна, режисерка – Вера Дубачова). Її початком є монолог-спогади літньої єврейської жінки Лідії Стейнер (акторка – Емілія Вашариова) про події 1942 р., які вона пережила маленькою дівчинкою. У будинок її сім'ї, яка була співвласником магазину «Антикваріат», прийшов арійзатор – письменник Людо Ондрейов (Містрік) – й оголосив про виселення. Дівчинці пощастило сховатися, але її батьків депортували в концтабір, де вони загинули.

Основною частиною вистави є діалоги в лікарняній палаті між старим хворим Ондрейовим (актор – Міхал Дюріш) та дівчиною-медсестрою (акторка – Марта Матьова). Нудьгуючий у лікарні письменник охоче розповідає співрозмовниці про своє життя, не приховуючи моментів, де він проявляв політичне пристосуванство й кон'юнктурність, виправдовуючи це тим, що «таким був час». Медсестра реагує на патякання письменника короткими іронічними коментарями й насмішкуватими запитаннями. Проте, коли розмови повертають на тему арійзації та депортації сім'ї Стейнерів, вона стає вельми схвилюваною й гостро критикує дії Ондрейова.

Апогеєм драми є момент, коли медсестра повідомляє, що вона і є та маленька дівчинка, батьків якої Ондрейов послав на смерть. Однак він не проявляє ознак каяття, натомість звертається до глядацької зали з фінальною фразою – гучним запитанням «Що ви всі від мене хочете?» [29].

У 2014 р. у рамках проекту «Братислава без нациків» організована дискусія щодо активізації у Словаччині крайніх правих, націоналістів, про повернення на політичну арену ідеї фашизму. У березні центральноєвропейський форум про фашизм присвятив увагу відповідальності Словацької держави за Голокост євреїв та ромів. У 2017 р. відбулася презентація збірника «З'ясування Шоа – Опір та зусилля євреїв інформувати світ про геноцид». У квітні 2018 р. Союз словацьких письменників організував зустріч із назвою «Люди пишуть до Тісо про єврейське питання» з характеристикою листів переслідуваних євреїв, що надходили до канцелярії президента [28, с. 30]. Перераховані заходи є лише невеликою часткою з довгого переліку регулярних пам'ятних акцій у Словаччині, присвячених Голокосту.

Неофіційна контрпам'ять

Словаччина у цьому сенсі не є єдиним випадком, адже, наприклад, французький історик М. Ферро назвав період держави «Віші», колаборантський режим якої функціонував за мовчазної пасивності більшості французів, «мертвою зоною в нашій офіційній пам'яті» [30, с. 33].

З проголошенням Словацької республіки 1 січня 1993 р. на її суспільно-політичній арені з'явилися представники еміграції, зокрема симпатичні Словацької держави 1939-1945 рр., які, на хвилі ентузіазму здобуття незалежності, розпочали активну кампанію по завоюванню популярності в громадській думці. Заручившись підтримкою певних груп населення, вони стали формувати свій сценарій національної пам'яті. У середині 1990-х рр., з перебуванням при владі уряду на чолі з В. Мечіаром, який відзначався авторитарними амбіціями, цей сценарій мав публічну або ж негласну підтримку офіційних кіл [27, с. 129]. Його ідейно-політичним та організаційним центром стала Словацька Матиця, яку взяла під свою егіду Словацька національна партія – політична сила, яка підтримувала варіант історичної контрпам'яті. У Матиці був створений окремий Інститут історії, що став своєрідним візаві Інституту історії Словацької академії наук. Між установами розгорнулися систематичні методологічні дискусії щодо конкретного змісту національної історичної пам'яті.

Особливо гострі дискусії між представниками пам'яті та контрпам'яті розгорнулися навколо книги емігрантського історика М. Дюріци «Історія Словаччини та словаків» (1996 р. вийшло друге видання) [31]. Її зміст демонстрував континуїтет словацьких державотворчих прагнень із найдавніших часів до кінця ХХ ст.

Найбільший розділ книги був присвячений Словацькій державі 1939-1945 рр. з головним завданням – представити її позитивний образ. Автор акцентував увагу на її ролі у розбудові державності та національної свідомості словаків. Його намагання пом'якшити негативи тодішнього політичного режиму, показати його як обмежений умовами війни та залежністю від нацистської Німеччини, але все ж в основі демократичний тип правління, викликало різко

негативну позицію істориків Інституту історії Словацької академії наук. Вони опублікували офіційне звернення, у якому були викладені аргументи про перекручування та фальшування автором фактів, тенденційні твердження та інтерпретації [32, s. 285-291]. Натомість М. Дюріца у спеціальній публікації відповів на всі закиди опонентів і не погодився з їхньою критикою [33].

Суперечка набула значного політичного резонансу у зв'язку з тим, що книгу М. Дюріца у 1997 р., коли міністеркою освіти була представниця Словацької національної партії Е. Славковська, перевидали втретє накладом 90 тис. екземплярів уже як пробний підручник для шкільного курсу історії [34, s. 554], тобто на її основі мала формуватися історична пам'ять молодого покоління. Зрештою, через кілька років, після зміни розкладу політичних сил та становлення послідовного євроінтеграційного курсу Словацької Республіки, тиск освітніх структур Європейського Союзу зумовив позбавлення книги статусу шкільного посібника [35, s. 271]. Утім, «Історія Словаччини та словаків» залишається вельми популярною серед частини суспільства і витримала станом на 2019 р. уже п'ять видань.

У підсумку, став викристалізовуватися теоретико-методологічний конфлікт із двома паралельними світоглядними платформами, які все далі відходили від продуктивної дискусії до антагоністичної ізоляції. Цей поділ закріпився також у функціонуванні окремих освітніх, наукових та культурних інституцій, які представляють вказані біполярні течії. Навіть у словацькій журналістиці звичною стала практика, щодо більшості дискусій на історичну та суспільну тематику запрошують представників цих конкуруючих груп [36, s. 6]. З огляду на роль медіа у формуванні сучасної громадської думки, можна цілком впевнено стверджувати, що така роздвоєність у визначальний спосіб впливає на національну історичну пам'ять.

Новий виток суспільної дискусії спостерігався у 2007-2015 рр. Тоді головою Виконавчої ради Інституту національної пам'яті став І. Петрански, який раніше працював у Словацькій Матиці, а його кандидатуру висунула Словацька національна партія. У результаті упродовж зазначеного періоду відбувалося змагання тепер уже Інституту національної пам'яті з Інститутом історії Словацької академії наук щодо впливу на процес формування історичної пам'яті у країні. Це супроводжувалося постійною взаємною критикою та дискусіями в медіа. Представник молодого покоління словацьких істориків та водночас працівник Інституту національної пам'яті М. Лацко коментував: «Вистачить автору публічно висловити відмінний від «політично коректного» погляд на президента Тісо, 14 березня, рух Опору, «єврейське питання», на нього одразу ж звертають увагу, він стає об'єктом нападок з боку своїх колег, та особливо з боку всевладних і всезнаючих ЗМІ» [37, с. 250].

Скандальна атмосфера склалася навколо фільму І. Остроховського «Гвардія» (2015 р.). Її сюжет був присвячений парамілітарному молодіжному підрозділу правлячої партії у Словацькій державі – Глінковій Гвардії, у діяльності якої

були найпомітнішими профашистські тенденції. Режисер звернувся до історика І. Каменца з проханням бути консультантом фільму, але насправді на час обговорення питання фільм був уже створений, а І. Остроховського цікавило лише використання ім'я відомого науковця у титрах [38]. І. Каменец прокоментував ситуацію наступним чином: «Я не знав сценарію, змісту та форми фільму... від колег дізнався, що схоже пан Остроховський маніпулював і з ними, грубо зловживаючи їхнім ім'ям для виправдання власних, з наукового погляду помилкових інтерпретацій. Я був шокований таким ставленням... Він мене звинуватив, що я хочу цензурувати його роботу й головне стверджував, що фільм є об'єктивним, змістовно виваженим, і в цьому сенсі він зі мною консультувався. Це є власне шкільним прикладом цинічної маніпуляції з фактами та людьми не лише в самому фільмі, але й у подальшій громадській дискусії» [27, s. 141].

Більш виваженим є документальний фільм 2014 р. «Повстання – Словаччина 1939-1945 рр.» (режисер – В. Стріц). Зображено створення Першої Чехословацької республіки, розвиток після Мюнхенської конференції та Віденського арбітражу, створення першої Словацької держави, військові дії словацької армії у СРСР, арійзацію та депортацію євреїв, перебіг підготовки до повстання, військові дії від початку повстання 29 серпня 1944 р. до переходу фронту у квітні 1945 р., партизанський рух та його суперечливу роль. У фільмі представлена репрезентативна добірка багатого та раніше непублікованого візуального матеріалу, а вибрані архівні матеріали вперше в історії словацького аудіовізуального мистецтва були подані в кольорі [39].

Проте оскільки сценарій до фільму написав М. Лацко, закадрові коментарі інтерпретували багато моментів у такий спосіб, аби висвітлити дії тогочасної словацької влади з погляду альтернативної контрпам'яті. Головним риторичним питанням розробники фільму визначили таке: «Чи може мала нація в центрі Європи вплинути на свою долю?». У підсумку, після прем'єри 3 вересня 2014 р. фільм залишився на полицях сховища словацького телебачення й не був допущений у ефір (хоча матеріал можна переглянути на кількох сайтах у інтернеті).

Об'єктом прискіпливої уваги залишається шкільна історична освіта як один із провідних інструментів формування історичної пам'яті підростаючого покоління. Цікаво, що стан справ у цій сфері не задовольняє як адептів максимального збереження національно ідентичності, так і прихильників євроінтеграційного шляху Словаччини. Перші традиційно скаржаться на те, що для вивчення національної історії бракує виділеного навчального часу (на історію у словацьких середніх школах у 2016 р. передбачався лише 1 урок в тиждень). Характерно, що скарги других стосуються цього ж самого, але вже з іншою аргументацією. 11 травня 2016 р. на XV-ому засіданні Словацького історичного товариства було ухвалено звернення до влади із закликом збільшити кількість годин на вивчення історії у середній школі. В

обґрунтуванні вказувалося, що в державному навчальному стандарті передбачена лише одна година історії на тиждень, що є найменшим показником серед країн Європейського Союзу. Історики наголосили, що наслідком такої ситуації є нездатність молодого покоління орієнтуватися в суспільному житті й потенційна небезпека впливу на нього різних екстремістських і ксенофобних ідеологій [40, с. 177].

У квітні 2017 р., з орієнтацією на річницю страти Й. Тісо, нітрянським біскупством та кафедрою церковної історії римо-католицького факультету Університету Коменського була організована конференція, присвячена постаті президента Словацької держави. У заході взяли участь лідери правої Народної партії «Наша Словащина» – М. Котлеба, М. Угрік, Н. Граусова. Під час доповідей та обговорень акцентувалася увага на тому, що Й. Тісо у своїх політичних діях не мав простору для вибору [28, с. 22].

Історична пам'ять про «Малу війну»

Угорсько-словацька «Мала війна» березня 1939 р. як історична подія є характерним прикладом маніпуляцій історичною пам'яттю на догоду політичній кон'юктурі. У Словацькій державі 1939-1945 рр. конфлікт увійшов у підручники з історії та читанки для початкової школи як боротьба на захист Вітчизни. Постраждалі вояки отримували державну допомогу, хоча власне добровольці мали проблеми із соціальними гарантіями [41, с. 164].

Проте у 1940-1980-х рр. чехословацька влада прагнула викреслити події «Малої війни» з історичної свідомості. Встановлений словацькою владою в Спішській Новій Весі пам'ятний знак – гвинт від літака. Однак він проіснував лише 10 років і комуністичним режимом був ліквідований. Згадувати й обговорювати «Малу війну» нова влада не дозволяла, адже Словацька держава в комуністичній Чехословащині оцінювалася як клеро-фашистська, а натомість комуністична Угорщина стала ідеологічним партнером.

«Оксамитова революція» в Чехословащині сприяла відродженню пам'яті про «Малу війну». Так, журналіст П. Валовзяв інтерв'ю в учасників подій, зокрема словацьких пілотів. За період 1990-2015 рр. у друкованих медіа було опубліковано 27 авторських матеріалів, організовано кілька конференцій. Влаштувалися заходи з ветеранами. Пам'ять про загиблих вшановувалася меморіальними дошками. Знято документальні фільми «Війна, про яку треба було мовчати» «Спішське memento», «Війна в березні 1939 р.».

Журналісти в місті Міхаловце, що перебувало в епіцентрі угорського наступу в 1939 р., запитували в місцевих жителів про тогочасні події, але ті практично не знали про них [42, с. 179]. Люди літнього віку в Спішській Новій Весі зберегли це в усній пам'яті, але під впливом тривалого ідеологічного табу все ще остерігалися публічно свідчити про «Малу війну» [42, с. 182]. На початку 1990-х рр. офіційна словацька влада теж вела себе обережно й вище згадані документальні фільми залишалися невідомими широкому загалу через можливі протести з боку Угорщини [42, с. 183].

Переломним моментом стала публікація книги Я. Петріка «Мала війна – березень 1939 р.», 200 примірників якої автор роздав словацьким парламентарям. Для більшості викладені в публікації факти були цілковитою несподіванкою. Як наслідок, 24 березня 1998 р. відбулася знаменна подія – депутати словацьких Національних Зборів вшанували хвилиною мовчання пам'ять жертв «Малої війни». У 2012 р. у Спішській Новій Весі за ініціативи Словацької національної партії було встановлено пам'ятник жертвам бомбардування на центральній площі міста біля лютеранського костюлу. Упродовж тривалого часу при характеристиці боїв, мабуть через знов-таки небажання дратувати Будапешт, уникали чітко називати ворога в тому конфлікті. Однак 2014 року, під час відзначення 75-річчя події, відкрито новий пам'ятний знак у Спішській Новій Весі, на якому вказано, що бомбардування вела угорська авіація [43, s. 188].

Регулярно організовуються лекції, конференції та семінари істориків, орієнтовані на інформування громадськості, насамперед молоді. Цікавим прикладом є своєрідне авіашоу – демонстративні прольоти сучасних та реконструйованих старих літаків і навіть імітація повітряних боїв.

У 1996 р., під час каденції міністра оборони Словаччини від Словацької Національної партії Я. Сітека, напередодні річниці Словацького національного повстання у дворі будівлі міністерства оборони заклали Пам'ятник Примирення. Там поміщені пальці з могил словацьких солдатів без огляду на те, в якій уніформі, тобто на чийому боці вони воювали в часи Другої світової війни. Є там також пілон, присвячений загиблим у «Малій війні». Біля пам'ятника можуть потиснути один одному руки нащадки тогочасних воїнів [42, s. 181].

Однак, на думку словацького історика М. Лацка, інформованість про подію словацької громадськості є далеко не достатньою, а сучасна офіційна влада не приділяє їй популяризації достатньої уваги: «Політики на її річницях не виголошують промови, не кладуть вінків. Не згадують її ЗМІ, не вивчають у школах... Її герої забуті в рідних населених пунктах» [44, s. 7]. Він пояснює це тим, що «нинішня Словацька Республіка та її представники шанують лише ті жертви, які пов'язані з обороною Чехословаччини, чехословацькими політичними та бойовими традиціями, начебто Словацька республіка є певним залишком Чехословаччини, а не окремою державою з власною оцінкою історії» [45, s. 43].

Мемуари словацьких солдат про Східний фронт

Важливим завданням збереження історичні пам'яті про Другу світову війну, живих свідків якої залишилося вже вельми обмаль, є археографічна робота щодо віднайдення та публікації письмових свідчень сучасників і учасників тих подій.

З огляду на це, велику повагу викликає діяльність громадської організації «Музей збройних структур 1939-1945 рр.» у словацькому місті Партизанське.

Під її егідою у 2017 р. опубліковані мемуари словацького солдата Матея Іванча «Щоденники та спогади зі східного фронту. 1942-1944» [46] та збірка «Щоденники та спогади словацьких солдат зі східного фронту (1941-1945)», видана у 2020 р. [47].

Словацька Мобільна дивізія під час військової кампанії 1942-1944 рр. перебувала у складі військ вермахту на території України. Спогади їхніх військовослужбовців демонструють «людський» погляд на війну, бачення подій знизу, яке часто суттєво відрізняється від узагальнюючих бюрократичних оцінок штабних офіцерів та канцеляристів.

Ветерани війни після 1945 р., піддавалися болючій остракізації, адже влада комуністичної Чехословаччини не визнавала за ними такий статус. Сім'ї загиблих, важко поранені та скалічені вояки не отримували ніяких компенсацій, ба більше, вони змушені були приховувати цю сторінку своєї біографії, щоб не зазнавати зневаги й переслідувань.

Поведінка словаків на радянській території не вписувалася у класичний образ окупантів. Вони не позиціонували себе протагоністами нацистської та расової ідеології, майже не відчували мовного бар'єру, зблизилися з місцевим населенням. Як зауважує М. Лацко, «загалом словаки у війні зберегли людське обличчя. У війні, яка не була їхньою війною, поводитися так, що практично не мали ворогів» [47, с. X].

Привертають увагу залицяння словацьких солдат до українських дівчат, до того ж йдеться не про примус чи, тим паче, насилля з боку представника окупаційної армії, а про щирі емоції молодих людей [46, с. 33-35, 137, 139-142; 47, с. 74].

М. Іванчо згадує про те, як вони з однополчанами на марші співали популярну російську «Катюшу» [46, с. 46, 70]. Тобто не мало значення, що це була ворожа «естрада». Наші червоноармійці навряд чи б так спокійно співали німецьких пісень. Цей випадок засвідчує глибоко вкорінену симпатію словаків до Росії, яку не міг ліквідувати навіть актуальний статус союзників Німеччини й фактичного агресора. Крім того, очевидно, словацькі офіцери не забороняли, або, принаймні не застосовували репресій за такі прояви русофільства, що доводить низький рівень ідеологічного контролю у словацькій армії.

У нотатках за 1 січня 1943 р. міститься об'ємний антивоєнний запис М. Іванча: «Війна є війна! Наші вмирають «за Бога та націю!», німці – «за велику Німеччину» росіяни – «За Сталіна і Батьківщину!» угорці – за те ж саме. Це цікаво! Лише ті, хто це затіяли, сидять вдома у кріслах, попивають, добре жеруть і сплять у м'якій постілі. На весь рот кричать про Бога та батьківщину, щоб задурити власний народ. А ти, маленький чоловік, іди до перших ліній, голодуй, нехай тебе жеруть воші, вмирай тому, що декілька панів хочуть стати президентами або міністрами! І будь впевнений, що стануть, але ти мусиш заплатити криваву ціну!» [46, с. 77].

Характерним є епізод із радянським вояком, захопленим у полон під час одного з боїв. Під час допиту він видав наступну фразу: «Краснодар, так, у Краснодарі – горілка, жінки, все» [46, s. 130].

Цікавими для вітчизняного читача є враження словацьких солдат від України. Зв'язківець А. Папан, описуючи околиці західноукраїнського Борислава, занотував: «сільський люд тут бідний, відсталий, і хоча земля хороша, вони не вміють її обробляти... халупи дерев'яні, покриті соломкою... у селах електрики ще взагалі немає». Тут же розкриває подробиці терору відступаючої радянської влади: «У тих селах росіяни під час відступу стріляли в людей, нівечили їх багнетами, виколювали очі, палили волосся, аби якомога більше помститися українцям» [47, s. 5]. Охарактеризував сутність колгоспної системи («все забирали державі»), розширив хронологічні рамки «великого голоду» до 1937 р. У подальших записах ще раз повертається до Голодомору, вказуючи на його причину: «певні групи, зокрема українців, таким чином хотіли знищити і деформувати» [47, s. 9].

Цікавими є наступні свідчення А. Папана. У населеному пункті Матусів на Черкащині в організованому словацькими капеланами богослужінні взяли участь і місцеві жителі, до того ж «розчулено плакали» [47, s. 9], але вже в недалекій Миронівці «люд цілком безбожний, зовсім не відає про Бога... не знає смутку, цвинтаря немає... священика ніде не бачили, охрещення не здійснюється» [47, s. 9]. У Карлівці на Донбасі зафіксував наступні спостереження: «Молоді люди зовсім не знають кохання чуттєвого, лише інстинктивне, подібно тваринам. Серця мають зачерствілі...» [47, s. 17]. Характерно, що при поверненні з фронту 26 травня 1942 р. занотував: «О 6 ранку ми пройшли через Білу Церкву... Починається Україна» [47, s. 45]. Отже, А. Папан не відносив до України території на схід від Білої Церкви, зокрема Лівобережжя, де він воював. Викликає інтерес інформація від 25 березня (словаки тримали фронт у районі р. Міус) про червоноармійців-перебіжчиків. У редакторському поясненні вказано, що переходів на бік словаків було в той час у кілька разів більше, ніж перебіжчиків із Мобільної дивізії до Червоної армії [47, s. 40-41].

Словацький військовий меморіал в українському Липовці

Під час літнього наступу 1941 р. поблизу м. Липовець (Вінницька обл.) 22 липня відбулося «бойове хрещення» словацьких підрозділів у бою зі 44-ою гірсько-стрілецькою дивізією Червоної армії. За весь період подальшої війни на сході у той день словацька армія зазнала найбільших втрат – 75 загиблими, 167 пораненими, 50 полоненими [48, s. 49]. Відтак, було облаштовано спершу тимчасовий цвинтар, а згодом – військовий меморіал з 6-метровим пірамідальним бетонним обеліском.

Неймовірно, але він не був ліквідований після відновлення в Липовці радянської влади, хоча кілька разів планувалося його знесення. У 1950-х рр. липовчани активною позицією виступили на захист меморіалу. Причиною було

те, що словацькі воїни, незважаючи на статус окупантів, заслужили повагу й позитивні спогади в місцевих жителів. Словаки допомагали їм продуктами, ліками, а словацький військовий лікар не відмовляв у допомозі місцевому українському населенню. Під час нової небезпеки знесення у 1960-х рр. місцевий голова колгоспу порадив хитрий маневр – організацію на площі цвинтаря саду, що й було зроблено. Третя спроба ліквідації відбулася на початку 1990-х рр., аж доки у серпні 1992 р. за ініціативи місцевої влади пам'ятник не було взято під державний захист уже незалежної України [48, s. 50].

Липовецький меморіал є унікальною світовою пам'яткою, адже є єдиним на території СРСР пам'ятником солдатам окупаційної армії, який зберігся до наших днів завдяки захисту місцевого населення за «потурання» регіональних партійно-державних радянських органів. При цьому, як зазначає П. Мічіанік, у самій Словаччині не було поставлено загиблим солдатам Словацької держави жодного пам'ятника [48, s. 50]. М. Лацко з цього приводу нарікає, що на сучасному етапі «словаки одночасно мають і не мають власної держави... ті, що страждали та помирали за самостійну Словаччину, є і в державі, за яку воювали, невизнані, натомість так звані довічні чехословаки винесені на п'єдестал – мають свої площі, вулиці, скульптури» [49, s. 288-289].

У 1996 р. меморіал відвідала офіційна 25-членна словацька делегація на чолі з генералом Я. Репаским. Було організовано символічний Акт примирення. Учасники війни з обох сторін – словацької та української – навзаєм потиснули руки на знак завершення протистояння. Однак із 1998 р. інтерес словацького уряду зменшився, а в 2010 р. за ініціативи словацького посольства в Києві з пам'ятника були демонтовані дошки з іменами загиблих начебто для реставрації, яка зрештою не була здійснена.

Упродовж 2015-2019 рр. завдяки зусиллям вище згаданої громадської організації «Музей збройних структур 1939-1945 рр.» було організовано кілька етапів ремонту й відновлення як обеліска, так і самого цвинтаря. Українська місцева влада та небайдужі громадяни всіляко сприяли та допомагали цим заходам. Необхідні чималі кошти були зібрані на засадах благодійності, без фінансування з офіційних джерел словацького державного бюджету [48, s. 52-61].

Інтерпретація Словацького національного повстання

На відміну від офіційної версії, прихильники контрпам'яті дивляться на повстання 1944 р. у негативному оціночному ракурсі. Так, коментуючи організоване урядом відзначення 70-річчя повстання у 2014 р., М. Лацко вказав: «Так звані “незалежні медіа”, які в іншому випадку наголошують на різноманітті та плюралізмі, не допускали ні найменшої ознаки плюралізму чи критичного міркування, ані легітимності постановки питання про сенс цієї суперечливої історичної події. Тим, хто мав інший погляд, вішали ярлики,

публічно зневажили, погрожували їм кримінальним переслідуванням, судовими позовами, тиснули на працедавця, щоби звільняв їх з роботи» [50, s. 11].

Альтернативна версія наголошує, що з погляду національних інтересів повстання мало регресивний характер, оскільки спрямовувалося проти власної держави, адже головною метою повстанців було відновлення Чехословаччини. Зауважує, що його початок приніс у Словацьчину війну та величезні матеріальні втрати й численні людські жертви, спричинив розкол словацького суспільства на прихильників, противників повстання та пасивну більшість, яка не визначилася з політичною позицією, а лише намагалася зберегти своє життя й майно [51, s. 117]. Наголошує, що збройний виступ був інспірований зовнішнім втручанням і відображав не національні інтереси, а владні амбіції комуністів та «чехословакістів». У результаті, для характеристики події використовують термін «державний переворот», а сам день початку повстання є для адептів контрпам'яті не національним святом, а «нешасним днем» [52]. Висловлена критична оцінка діяльності одного з відомих командирів повстання капітана Гонди, в пам'ять про якого досі названа вулиця, на якій розташована будівля Філософського факультету Університету Я.А. Коменського в Братиславі [53].

Одним із напрямків альтернативного погляду на повстання стало руйнування міфів радянського періоду про винятково позитивну роль у ньому партизанів. Спогади очевидців, а також оповіді дітей та онуків, які почули інформацію від своїх старших родичів, свідчать про негативний образ партизан. Зокрема партизан у Рашцкій долині місцеві жителі боялися не менше, ніж німців. У звичному наборі партизанської активності були перевищення повноважень, надумані звинувачення, наклепи та особиста помста, реквізиції, репресії [54, s. 211-216].

Важливою для українського громадянина є думка про поведінку військовослужбовців дивізії СС «Галичина» під час повстання. Вони брали участь у облавах, обшуках, спаленні будинків, арештах і допитах, відправленні до концтаборів, реквізиціях майна. Однак, як наголошує словацький дослідник М. Єсенский, все це вони робили за наказом саме німецьких офіцерів. Натомість у віднайдених ним матеріалах не зафіксовано жодного випадку організованого розстрілу цивільних громадян українцями. Крім того, вояки дивізії забезпечували охорону мостів і тунелів і вправно воювали з наступаючими частинами Червоної армії [55, s. 160-163].

Утім, 29 серпня – початок Словацького національного повстання, що було організоване словацькими силами спротиву та спрямоване проти прогітлерівського режиму Першої Словацької республіки періоду Другої світової війни й охопило значну територію Словацьчини, й нині відзначається у Словацькій Республіці як національне свято. А у 2022 р. у рамках офіційних урочистостей та церемонії покладання вінків у місті Банська Бистриця з нагоди цього національного свята за участю вищих посадовців країни, міністром оборони СР Я. Надем було вручено представникам посольства України

нагороду українському народу «за участь українців у Словацькому національному повстанні та звільненні Словаччини, а також за стійкість, незламність і нескореність українського народу у війні з російськими окупантами» [56].

Висновки

Загалом роздвоєність словацької історіографії, історичної пам'яті та й власне суспільства в оцінках та інтерпретаціях подій Другої світової війни в національній історії триває до нині. Перевага на сучасному етапі спостерігається за наднаціональним підходом, який застосовує інтегральний метод, синтезує погляди, пропонує багаторакурсні бачення, а оцінки історичних фактів, явищ та процесів здійснює на основі критеріїв лібералізму та демократії.

Постає закономірне питання: яку позицію має зайняти український історик і громадянин у цій суперечливій ситуації? Здавалося б, у час російсько-української війни, в умовах гострої життєвої необхідності утвердження національної і державницької свідомості, привабливішим виглядає національний ракурс словацької історичної пам'яті. Адже криваві події продемонстрували нездатність ліберальної ідеології і практики захистити Україну, а, власне, український націоналізм став тією силою, яка чинить опір агресору. Як бачимо з вище наведених сюжетів, дотичний український компонент більш широко представлений у такому ракурсі історичної пам'яті.

Проте на заваді стає наступний важливий чинник. Словацькі адепти національної версії історичної пам'яті у своїй критиці євроінтеграційного курсу держави зайшли так далеко, що свідомо чи несвідомо, прямо чи опосередковано бачать у путінській Росії свого ситуативного союзника в боротьбі із «диктатом Брюсселя». Ба більше, у їхніх оцінках події в Україні останніх дев'яти років простежуються постулати московської пропаганди. Так, протистояння російській агресії на Донбасі вони інтерпретують як безглузду громадянську війну в Україні [48, s. 57, 60].

Негативне здивування викликає той факт, що М. Лацко, коментуючи катастрофу лайнера малайзійських авіаліній 17 липня 2014 р., зазначив, що «винуватця досі не з'ясовано» [47, s. 112]. А як же низка доказів, визнаних міжнародним співтовариством, про російське замовлення цього теракту? М. Лацко завжди наголошує, що не можна бути надто конформним у судженнях, має авторитет радикального критика, але ж сам виявляє дивну обережність у очевидному питанні, що неможливо розцінювати інакше, як проросійську необ'єктивність його позиції.

Натомість представники конструкту офіційної історичної пам'яті зайняли недвозначну проукраїнську позицію. 9 лютого 2015 р. І. Каменец в інтерв'ю виданню «Торку.sk» порівняв анексію Криму з аншлюсом Австрії; пропаганду, мілітаризацію, національну політику, формування диктаторських режимів у гітлерівській Німеччині та путінській Росії; організацію Олімпійських ігор

1936 р. у Німеччині та Олімпіади 2014 р. у Росії. Дійшов висновку: «Події у Росії набули небезпечного напрямку. На жаль, те, що сьогодні діється в Росії, у Криму та Східній Україні, не є фарсом, а вельми небезпечним розвитком із загрозливою перспективою повернення до надто швидко забутого минулого» [57].

Реакція більшості словацького суспільства та дії офіційної братиславської влади у нинішній важкій для України час вирішальної битви за незалежність засвідчила безсумнівність їх всебічної підтримки нашої державності. Тому свідомий українець не може робити іншого політичного вибору, ніж на користь європейської інтеграції, а отже на користь офіційної версії словацької національної історичної пам'яті.

Список використаних джерел та літератури

1. Інституалізація історичної пам'яті як складова формування національної єдності в країнах світу: досвід для України. Аналітична доповідь. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. 60 с.
2. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.
3. Масненко В. Методологічні аспекти дослідження політики пам'яті на окупованих Російською Федерацією українських територіях. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С.47.
4. Проблема історичної пам'яті у всесвітньо-історичному дискурсі (1945-2015 pp.): монографія. Київ: «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 312 с.
5. Úlohy ÚPN. §8 zákona č.553/2002 Z.z. o pamäti národa. URL: <https://www.upn.gov.sk/sk/ulohy-ustavu/>
6. Politici položili vence k pamätníkom, spomínali na obeť fašizmu. URL: <https://www.ta3.com/clanok/149810/politici-polozili-vence-k-pamatnikom-spominali-na-obete-fasizmu>
7. Kamenec I. Oslobodenecké mýty – prípad Slovensko. *Spoločnosť. Politika. Historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Br.: HU SAV, 2009. S. 75-78.
8. Kamenec I. Štátostrana v totalitnom politickom systéme – jej funkcie a postavenie (HŠLS v politickom systéme vojnového slovenského štátu). *Studia Historica Nitriensia*. 1995. III. S. 141-147.
9. Kamenec I. Masové porušovanie ľudských práv počas existencie Slovenského štátu v rokoch 1939-1945. *Demokracia a ochrana ľudských práv. Teória, prax, medzinárodná úprava*. Zost.: V. Koganová, D. Leško, G. Mesežnikov. Br.: Ekonomická univerzita, 1996. S. 165-183.
10. Kamenec I. Slovenský štát v obrazoch (1939 - 1945). Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. 248 s.
11. Malé dejiny česko-slovenských vzťahov. II. Druhá svetová vojna. Slovenský štát. Protektorát Čechy a Morava. Zost. Iveta Radičová a kol. Br.: Nadácia Milana Šimečku, 1994. 151 s.
12. Kamenec I. Dejiny Slovenska v rokoch 1918-1993 a ich odraz v historickom vedomí spoločnosti. *Malé dejiny česko-slovenských vzťahov VI*. Br.: Nadácia Milana Šimečku, 1996. S. 7-30.
13. Kamenec I. Hľadanie a blúdenie v dejinách. Úvahy, štúdie a polemiky. Br.: Kalligram, 2000. 408 s.
14. Kamenec I. Fenomény strachu a alibizmu v kontexte kolaborácie a odboja na Slovensku v rokoch 1938-1945. *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch*

- 1939-1945. Marek Sýrný a kolektív. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2009. S. 21-31.
15. Kamenec I. O hľadani dobra a zla v dejinach. Spoločnosť. Politika. *Historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Br: HU SAV, 2009. S. 87-90.
  16. Historik Kamenec: Tiso a Husák majú neprijemne veľa spoločného. URL: <http://www.sme.sk/c/6812776/historik-kamenec-tiso-a-husak-maju-neprijemne-vela-spolocneho.html>
  17. Kurhajcová A. Historical memory research in Slovakia. *Acta Poloniae historica*. № 106. January. 2012. S. 77-98.
  18. Пугач Є. Чеська й словацька історіографія про міфи з історії словацької нації. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2012. Вип. 21. С. 352-369.
  19. Rychlík J. Interpretácia Slovenského národného povstania v neofudáckej eúilovej historiografii. *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Jaroslava Rogul'ová, Vlasta Jaksicsová a kol. Bratislava VEDA, 2018. S. 117-133.
  20. Slovenské národné povstanie 1944. Česko-Slovenska filmová databaza. URL: <https://www.csfd.sk/film/265167-slovenske-narodne-povstanie-1944/recenzie/>
  21. Umiestnenie a stavba múzea SNP v Banskej Bystrici. Bystrický perm. Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu. Ročník XVII. číslo 3. September 2019. S. 1-2. URL: <https://cdn.banskabystrica.sk/2020/10/Bystrický-Permon-03-2019.pdf>
  22. Múzeum. Pravda. URL: <https://nazory.pravda.sk/komentare-a-glosy/clanok/355547-muzeum/>
  23. Слесаренко А. Михальчук Р. Голокост у чехословацькому кінематографі 1960-х років: мистецький та суспільний аспекти. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Т. 35: До 60-річчя від дня народження професора Олександра Федькова. С. 140-149.
  24. Obchod na korze (1965). Shop on Main Street. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pKs5LfnPt_A
  25. Holokoust na Slovensku 2. Prezident, vláda, snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939-1945). Ed. Eduard Nižňanský, Ivan Kamenec. Br., 2003. 363 s.
  26. Rišenie židovskej otázky na Slovensku (1938-1945) Dokumenty. Časť 4. Zost. Hubenak L. Br, 1999. 221 s; Časť 5. Br: Judaica Slovaca, 2000. 146 s.
  27. Kamenec I., Michela M. Rozhovor s dejinami. Ivan Kamenec o cestách slovenskej histórie s Miroslavom Michelom. Bratislava : HADART. 2019. 160 s.
  28. Bútora M. Vyoraná brázda Ivana Kamenca. *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Jaroslava Rogul'ová, Vlasta Jaksicsová a kol. Bratislava VEDA, 2018. S. 19-32.
  29. Боровець І. Урок історії Голокосту. Кіно-театр. 2022. № 2. URL: <https://ktm.ukma.edu.ua/index.php/ktm/article/view/178/200>
  30. Єгоров Г. Друга світова війна у підручниках історії Франції. *Історія в школі*. 2009. № 11-12. С. 31-33.
  31. Ďurica M. Dejiny Slovenska a slovákov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996. 274 s.
  32. Stanovisko (kolektivu Historického ústavu SAV) ku knihe M.S. Ďuricy: Dejiny Slovenska a slovákov. *Studia historica Nitriensia*. 1996. Tomus 5. S. 285-291.
  33. Ďurica M. Priblížiť sa k pravde. Bratislava, 1998. 104 s.
  34. Baláž A. Kamencova osemdesiatka. *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Jaroslava Rogul'ová, Vlasta Jaksicsová a kol. Bratislava VEDA, 2018. S. 553-555.
  35. Haslinger P. Národné alebo nadnárodné dejiny? Historiografi a o Slovensko v európskom kontexte. *Historický časopis*. 2004. Ročník 52. číslo 2. S. 269-280.

36. Michela M. Pripomínanie a kanonizovanie minulosti. Úvaha na margo niektorých diskusií o dejinách Slovenska Forum Historiae. *Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy*. 2008. Zväzok 2. S. 1-13.
37. Боровець І.І. Словацька держава 1939-1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку. Наук. ред. С.В. Віднянський. Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2012. 352 с.
38. Garda. Sk Cinema. URL: http://www.skcinema.sk/ar1-sfu/sk/detail-sfu_un_cat.0-217043-Garda-dokumentarny-film/
39. POVSTANIE – Slovensko 1939 – 1945. Mojevideo. URL: https://www.mojevideo.sk/video/2a56a/povstanie_slovensko_1939_1945.html
40. Боровець І.І. Викладання історії у середній школі Словацької Республіки. *Проблеми дидактики історії*. 2016. Вип. 7. С. 170-187.
41. Lacko M. Obete Malej vojny – osudy hrdinov. *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa*. Zostavili Martin Lacko, Michal Malatinský. Krakov-Bratislava : Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, 2016. S. 162-169.
42. Valo P. Kriesenie pamiatky Malej vojny po roku 1990. *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa*. Zostavili Martin Lacko, Michal Malatinský. Krakov-Bratislava : Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, 2016. S. 177-185.
43. Volný J. Udržovanie tradície Malej Vojny v Spišskej Novej Vsi po roku 1990. *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa / zostavili Martin Lacko, Michal Malatinský*. Krakov-Bratislava : Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, 2016. S. 186-190.
44. Lacko M. Slovo na úvod. *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa*. Zostavili Martin Lacko, Michal Malatinský. Krakov-Bratislava: Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, 2016. S. 7-10.
45. Lacko M. Vznik a doveršenie slovenskej štátnosti. *Samostatnosť Slovenska. 75 rokov. Pamätnica zo spomienkových akadémií v Bratislave a Košiciach 13. a 14. marca 2014*. Zost. Martin Lacko a Vítěch Kárpáty. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2015. S. 41-45.
46. Ivančo M. Denníky a spomienky u východného frontu. 1942-1944. Zostavil Martin Lacko. Partizánske: O. z. Múzeum ozbrojených zložiek 1939-1945, 2017. 156 s.
47. Denníky a spomienky slovenských vojakov z východného frontu (1941-1945). II Zostavil Martin Lacko. Partizánske: O.z. Múzeum ozbrojených zložiek 1939-1945, 2020. 139 s.
48. Mičianik P. Obnova vojnového pamätníka a cintorína Slovenskej armády v Lipovci. *Slovensko. Národné spektrum*. 2020. Ročník 42. Číslo 1. S. 49-61.
49. Lacko M. Slovenská štátnosť a československý odboj (úvaha o národnom rozkole v roku 1944). Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944-1945. Zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25 septembra 2014 v Žiline. Zost. Martin Lacko a Michal Malatinský. Žilina : Timeprint, 2014. S. 279-289.
50. Lacko M. Prečo si dnes Slováci nesmú pripomínať vlastnú štátnosť. *Samostatnosť Slovenska. 75 rokov. Pamätnica zo spomienkových akadémií v Bratislave a Košiciach 13. a 14. marca 2014*. Zost. Martin Lacko a Vítěch Kárpáty. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2015. S. 11-17.
51. Vnuk F. Neuveriteľné sprisahanie. Vojenské a politické akcie proti Slovenskej republike v roku 1944. Trenčín : Vydavateľstvo Ivana Štelcera, 1993. 194 s.
52. Dies Ater. Nešťastný deň 29 augusta 1944. Výber príspevkov. Zost. P. Bielik, B. Kunc, P. Mulík. Bratislava : ERBO, 1994. 186 s.
53. Lacko M. "Hrdina SNP" kapitán Gonda (Povstalecký príbeh v ružomerskej oblasti) Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov 3. (Povstanie roku 1944). *Zborník príspevkov z tretieho sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava, Lúka 21. – 22. mája 2004*. Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2004. S. 233-274.
54. Osika Š. Spomienky na partizánov v Rajeckej doline. Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944-1945. *Zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25*

septembra 2014 v Žiline. Zost. Martin Lacko a Michal Malatinský. Žilina: Timeprint, 2014. S. 211-222.

55. Jesensky M. Psobenie 14. divizie SS Galizien na Považí a Liptove. Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944-1945. *Zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25 septembra 2014 v Žiline*. Zost. Martin Lacko a Michal Malatinský. Žilina: Timeprint, 2014. S. 147-164.
56. У Словаччині нагородили український народ за участь у повстанні 1944 року і стійкість у війні з РФ. URL:<https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/29/7365260/>
57. Hrozivá podoba medzi Putinom a Hitlerom: Dejiny sa môžu opakovať, ale má to háčik! URL:www.topky.sk/cl/11/1454245/Hroziva-podoba-medzi-Putinom-a-Hitlerom

References

1. *Instytucjonalizacja historycznej pamięci i jej funkcje w państwach Europy Środkowej*. (2018). Kyiv: Derzhavna ustanova Instytut vsesvitn'oi istorii NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
2. Hrytsak, Ya. (2019). *Narysistorii Ukrainy. Formuvannya modernoyi natsiyi XIX–XX stolittya* Kyiv: Yakaboo Publishing. [In Ukrainian].
3. Masnenko, V. (2022). Metodolohichni aspekty doslidzhennia polityky pam'iaty na okupovanykh Rosijs'koiu Federatsieiu ukrains'kykh terytoriiakh. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. 4. p. 47. [In Ukrainian].
4. *Problema istorycznej pamięci w dyskursie (1945-2015 r.): monografia*. (2021). Kyiv: Instytut vsesvitn'oi istorii NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
5. Úlohy ÚPN. §8 zákona č.553/2002 Z.z. o pamäti národa. [Online]. Available from: <https://www.upn.gov.sk/sk/ulohy-ustavu/> [In Slovak].
6. Politici položili vence k pamätnikom, spomínali na obeť fašizmu. [Online]. Available from: <https://www.ta3.com/clanok/149810/politici-polozili-vence-k-pamatnikom-spominali-na-obete-fasizmu> [In Slovak].
7. Kamenec, I. (2009). Oslobodenecké mýty – prípad Slovensko. *Spoločnosť. Politika. Historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Br.: HU SAV, s. 75-78. [In Slovak].
8. Kamenec, I. (1995). Štátostrana v totalitnom politickom systéme – jej funkcie a postavenie (HSES v politickom systéme vojnového slovenského štátu). *Studia Historica Nitriensia*. 3, s. 141-147. [In Slovak].
9. Kamenec, I. (1996) Masové porušovanie ľudských práv počas existencie Slovenského štátu v rokoch 1939-1945. *Demokracia a ochrana ľudských práv. Teória, prax, medzinárodná úprava*. Br.: Ekonomická univerzita, s. 165-183. [In Slovak].
10. Kamenec, I. (2008). *Slovenský štát v obrazoch (1939 – 1945)*. Praha: Ottovo nakladatelství. [In Slovak].
11. *Malé dejiny česko-slovenských vzťahov. II. Druhá svetová vojna. Slovenský štát. Protektorát Čechy a Morava*. (1994). Br.: Nadácia Milana Šimečku. [In Slovak].
12. Kamenec, I. (1996). *Dejiny Slovenska v rokoch 1918-1993 a ich odraz v historickom vedomí spoločnosti. Malé dejiny česko-slovenských vzťahov VI*. Br.: Nadácia Milana Šimečku, s. 7-30. [In Slovak].
13. Kamenec, I. (2000). *Hľadanie a blúdenie v dejinách. Úvahy, štúdie a polemiky*. Br.: Kalligram. [In Slovak].
14. Kamenec, I. (2009). Fenomény strachu a alibizmu v kontexte kolaborácie a odboja na Slovensku v rokoch 1938-1945. *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939-1945*. Marek Syrný a kolektív. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, s. 21-31. [In Slovak].

15. Kamenec, I. (2009). O hľadani dobra a zla v dejínach. Spoločnosť. Politika. *Historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Br: HU SAV, s. 87-90. [In Slovak].
16. Historik Kamenec: Tiso a Husák majú neprijemne veľa spoločného. [Online]. Available from: <http://www.sme.sk/c/6812776/historik-kamenec-tiso-a-husak-maju-neprijemne-vela-spolocneho.html> [In Slovak].
17. Kurhajcová, A. (2012). Historical memory research in Slovakia. *Acta Poloniae historica*, 106 (1), s. 77-98. [In Slovak].
18. Puhach, Ye. (2012). Ches'ka j slovats'ka istoriohrafiaa pro mify z istorii slovats'koi natsii. *Mižnarodni zv'ázki Ukraïni: naukovì pošuki i znahidki – The International relations of Ukraine: scientific searches and findings*, 21, p. 352-369. [In Ukrainian].
19. Rychlík, J. (2018). *Interpretácia Slovenského národného povstania v neofúďackej eúilovej historiografii. Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Jaroslava Roguľová, Vlasta Jaksicsová a kol. Bratislava VEDA, s. 117-133. [In Slovak].
20. Slovenské národné povstanie 1944. Česko-Slovenska filmová databaza. [Online]. Available from: <https://www.csfd.sk/film/265167-slovenske-narodne-povstanie-1944/recenzie/> [In Slovak].
21. Umíestnenie a stavba múzea SNP v Banskej Bystrici. (2019). [Online]. *Bystrický perm. Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu*, XVII (3), p. 1-2. Available from: <https://cdn.banskabystrica.sk/2020/10/Bystrický-Permon-03-2019.pdf> [In Slovak].
22. Múzeum. Pravda. [Online]. Available from: <https://nazory.pravda.sk/komentare-anglosy/clanok/355547-muzeum/> [In Slovak].
23. Slesarenko, A., Mykhal'chuk, R. (2022). Holokost u chekhoslovats'komu kinematohrafi 1960-kh rokov: mystets'kyj ta suspil'nyj aspekty. *Naukovi pratsi Kam'ianets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohüienka: istorychni nauky*, 35, p. 140-149. [In Ukrainian].
24. Obchod na korze (1965). Shop on Main. [Online]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=pKs5LfnPt_A [In Slovak].
25. Nižňanský, E., Kamenec, I. (eds) (2003). *Holokoust na Slovensku 2. Prezident, vláda, snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939-1945)*. Br. [In Slovak].
26. *Rišenje židovskej otázky na Slovensku (1938-1945) Dokumenty*. (1999, 2000). Časť 4, 5. Zost. Hubenak L. Br.: Judaica Slovaca. [In Slovak].
27. Kamenec, I., Michela, M. (2019). *Rozhovor s dejinami. Ivan Kamenec o cestách slovenskej histórie s Miroslavom Michelom*. Bratislava : HADART. [In Slovak].
28. Bútorá, M. (2018). *Vyoraná brázda Ivana Kamenca. Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Jaroslava Roguľová, Vlasta Jaksicsová a kol. Bratislava VEDA. [In Slovak].
29. Borovets', I. (2022). Urok istorii Holokostu. *Kino-teatr*. 2. [Online]. Available from: <https://ktm.ukma.edu.ua/index.php/ktm/article/view/178/200> [In Ukrainian].
30. Yehorov, H. (2009). Druha svitova vijna u pidručnykakh istorii Frantsii. *Istoriia v shkoli*, 11-12, p. 31-33. [In Ukrainian].
31. Ďurica, M. (1996). *Dejiny Slovenska a slovákov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. [In Slovak].
32. Stanovisko (kolektivu Historického ústavu SAV) ku knihe M.S. Ďuricy: *Dejiny Slovenska a slovákov*. (1996). *Studia historica Nitriensia*, 5, s. 285-291. [In Slovak].
33. Ďurica, M. (1998). *Priblížiť sa k pravde*. Bratislava. [In Slovak].
34. Baláž, A. (2018). Kamencova osemdesiatka. *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Jaroslava Roguľová, Vlasta Jaksicsová a kol. Bratislava VEDA, s. 553-555. [In Slovak].
35. Haslinger, P. (2004). Národné alebo nadnárodné dejiny? Historiografi a o Slovensko v európskom kontexte. *Historický časopis*, 52 (2), s. 269-280. [In Slovak].

36. Michela, M. (2008). Pripomínanie a kanonizovanie minulosti. Úvaha na margo niektorých diskusií o dejinách Slovenska Forum Historiae. *Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy*, 2, s. 1-13. [In Slovak].
37. Borovets', I.I. (2012). *Slovats'ka derzhava 1939-1945 rr.: istorychna geneza ta osoblyvosti rozvytku*. Kam'ianets'-Podil's'kyj: PP Medobory-2006. [In Ukrainian].
38. Garda. Sk Cinema. [Online]. Available from: http://www.skcinema.sk/ar1-sfu/sk/detail-sfu_un_cat.0-217043-Garda-dokumentarny-film/ [In Slovak].
39. POVSTANIE – Slovensko 1939 – 1945. Mojevideo. [Online]. Available from: https://www.mojevideo.sk/video/2a56a/povstanie_slovensko_1939_1945.html [In Slovak].
40. Borovets', I.I. (2016). Vykładannia istorii u serednij shkoli Slovats'koi Respubliky. *Problemy dydaktyky istorii*, 7, p. 170-187. [In Ukrainian].
41. Lacko, M. (2016). Obete Malej vojny – osudy hrdinov. *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa*. Zostavili Martin Lacko, Michal Malatinský. Krakov-Bratislava: Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, s. 162-169. [In Slovak].
42. Valo, P. (2016). Kriesenie pamiatky Malej vojny po roku 1990. *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa*. Zostavili Martin Lacko, Michal Malatinský. Krakov-Bratislava: Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, s. 177-185. [In Slovak].
43. Volný, J. (2016). Udržovanie tradície Malej Vojny v Spišskej Novej Vsi po roku 1990. *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa*. Zostavili Martin Lacko, Michal Malatinský. Krakov-Bratislava: Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, s. 186-190. [In Slovak].
44. Lacko, M. (2016). Slovo na úvod. *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa*. Zostavili Martin Lacko, Michal Malatinský. Krakov-Bratislava: Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, s. 7-10. [In Slovak].
45. Lacko, M. (2015). Vznik a doveršenie slovenskej štátnosti. *Samostatnosť Slovenska. 75 rokov. Pamätnica zo spomienkových akadémií v Bratislave a Košiciach 13. a 14. marca 2014*. Zost. Martin Lacko a Vijtech Kárpáty. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, s. 41-45. [In Slovak].
46. Ivančo, M. (2017). *Denníky a spomienky u východného frontu. 1942-1944*. Zostavil Martin Lacko. Partizánske: O. z. Múzeum ozbrojených zložiek 1939-1945. [In Slovak].
47. *Denníky a spomienky slovenských vojakov z východného frontu (1941-1945)*. (2020). II Zostavil Martin Lacko. Partizánske: O.z. Múzeum ozbrojených zložiek 1939-1945. [In Slovak].
48. Mičianik, P. (2020). Obnova vojnového pamätníka a cintorína Slovenskej armády v Lipovci. Slovensko. *Národné spektrum*, 42 (1), s. 49-61. [In Slovak].
49. Lacko, M. (2014). Slovenská štátnosť a československý odboj (úvaha o národnom rozkole v roku 1944). Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944-1945. *Zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25 septembra 2014 v Žiline*. Zost. Martin Lacko a Michal Malatinský. Žilina: Timeprint, s. 279-289. [In Slovak].
50. Lacko, M. (2015). Prečo si dnes Slováci nesmú pripomínať vlastnú štátnosť. *Samostatnosť Slovenska. 75 rokov. Pamätnica zo spomienkových akadémií v Bratislave a Košiciach 13. a 14. marca 2014*. Zost. Martin Lacko a Vijtech Kárpáty. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, s. 11-17. [In Slovak].
51. Vnuk, F. (1993). *Neuveriteľné sprisahanie. Vojenské a politické akcie proti Slovenskej republike v roku 1944*. Trenčín: Vydavateľstvo Ivana Štelcera. [In Slovak].
52. *Dies Ater. Nešťastný deň 29 augusta 1944. Výber príspevkov*. (1994). Zost. P. Bielik, B. Kunc, P. Mulík. Bratislava: ERBO. [In Slovak].
53. Lacko, M. (2004). „Hrdina SNP“ kapitán Gonda (Povstalecký príbeh v ružomerskej oblasti) Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov 3. (Povstanie roku 1944). *Zborník príspevkov z tretieho sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava, Lúka 21. – 22. mája 2004*. Trnava: Katedra histórie FF UCM, s. 233-274. [In Slovak].
54. Osika, Š. (2014). Spomienky na partizánov v Rajeckej doline. Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944-1945. *Zborník z konferencie organizovanej ŽSK a*

- ÚPN dňa 25 septembra 2014 v Žiline. Zost. Martin Lacko a Michal Malatinský. Žilina: Timeprint, s. 211-222. [In Slovak].
55. Jesensky, M. (2014). Psobenie 14. divizie SS Galizien na Považí a Liptove. Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944-1945. *Zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25 septembra 2014 v Žiline*. Zost. Martin Lacko a Michal Malatinský. Žilina: Timeprint, s. 147-164. [In Slovak].
56. U Slovachchyni nahorodyly ukrains'kyj narod za uchasť u povstanni 1944 roku i stijkist' u vijni z RF. [Online]. Available from: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/29/7365260/> [In Ukrainian].
57. Hrozivá podoba medzi Putinom a Hitlerom: Dejiny sa môžu opakovať, ale má to háčik! [Online]. Available from: www.topky.sk/cl/11/1454245/Hroziva-podoba-medzi-Putinom-a-Hitlerom [In Slovak].

Borovets I., Vidnianskyi V. Historical Memory and Counter-memory of the Second World War in Slovakia.

In the Slovak Republic (SR), after the Velvet Revolution of 1989 in Czechoslovakia and the collapse of ČSFR in 1993, the problem of creating a national narrative of historical memory, in particular about the Second World War, as one of the important elements of the transformation of Slovak society and systemic post-communist transformations in the young state, became more urgent. The article deals with the official version of preserving and popularizing the historical memory of the Second World War in the Slovak Republic, the main state institution for the implementation of which is the Institute of National Remembrance established in 2002, as well as various interpretations by Slovak historians and politicians of such key events of the Second World War as the history of the Slovak state in 1939-1944, the Hungarian-Slovak "Little War" in March 1939, the participation of Slovak military units in the war on the Eastern Front, the Slovak National Uprising of 1944, the Holocaust. Various sources are used: scientific literature and fiction, cinema and historical journalism, military memoirs and memorials of historical memory, materials of "oral history", etc. The authors emphasize that the bifurcation of Slovak historiography, historical memory and society itself in assessments and interpretations of the events of World War II in national history continues to this day, primarily as a confrontation between official/supranational and national versions of historical memory. The supranational approach, which applies an integral method, synthesizes views, offers multidimensional visions, and evaluates historical facts, phenomena and processes based on the criteria of liberalism and democracy, is preferred at the present stage.

Keywords: *Slovak state in 1939-1944, Slovak Republic, World War II, historiography, historical memory and counter-memory, Slovak National Uprising, Holocaust, "Little War", "oral history", war memoirs and memorials.*